

موانع اجرای آموزش از راه دور و شناسایی راهکارهایی برای اجرای بهینه آن: تأملی بر دیدگاه مدیران و معلمان مدارس راهنمایی و متوسطه

نعمت‌اله عزیز¹، انور شاه‌محمدی² و هادی نقدی³

¹استاد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه کردستان، (نویسنده مسؤل)، پست الکترونیکی:

N.Azizi@uok.ac.ir

²مربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور

³مدرس، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور

چکیده: هدف از پژوهش حاضر، شناسایی موانع موجود در اجرا و برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور در مدارس راهنمایی و متوسطه استان کردستان و همچنین ارائه راه‌کارهایی برای بهبود این دوره‌ها بوده است. برای نیل به چنین هدفی و به‌عنوان یک مطالعه توصیفی، از رویکرد کیفی استفاده شده است. مشارکت کنندگان در این مطالعه مشتمل بر 7 نفر مدیر و 14 نفر معلم بودند که در مراکز آموزش از راه دور در استان کردستان به کار اشتغال دارند. به منظور جمع‌آوری داده‌ها، علاوه بر مصاحبه نیمه ساختمند از یک پرسش‌نامه باز پاسخ نیز برای تعدادی از مشارکت کنندگان که امکان دسترسی به آنها برای محققان ممکن نبود، بهره گرفته شد. در تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل محتوی به شیوه استقرایی استفاده شد. نتایج تحلیل نشان داد که موانع فناوری و ارتباطی، موانع برنامه ریزی درسی، موانع اداری و ساختاری و موانع مالی، مهمترین موانع پیش روی این دوره‌ها بود و برای از میان برداشتن آن‌ها لازم است که مراکز مذکور و همچنین نهادهایی که از این مراکز حمایت می‌کنند، زیرساخت‌های فناوری و مالی بهتری برای این مراکز فراهم سازند و همچنین اقدام به ارزش یابی و بازنگری از برنامه‌ها و استراتژی‌های مربوط نمایند.

واژگان کلیدی: آموزش از راه دور، موانع آموزش از راه دور، فناوری اطلاعات و ارتباطات، راهبردهای آموزش از راه دور

E-learning Barrier and Finding Solutions for its Optimal Implementation: Reflecting Secondary and High School Managers and Teacher's View Points

N. Azizi¹, A. Shah Mohammadi² and H. Naghdi³

¹Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kordestan University, Kordestan, Iran, N.Azizi@uok.ac.ir

²Lecturer, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Payam-e-Noor University

³Lecturer, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Payam-e-Noor University

Abstract: The aim of this research is recognizing the barriers which exist in implementing and holding the E-learning course in Kurdistan province secondary and high schools. We also try to provide solutions for this barrier to improve the course. To do so and as a descriptive research author uses a qualitative method. The statistical population of this research was 7 managers and 14 teachers who were working in the E-learning schools in the Kurdistan province. To collect the data both semi structure interview and open questionnaires were used for those participants who were not available. For analyzing the data content analysis was used in inductive approach. The results showed that technology and communications, curriculum, administrative and structural and financial barriers are the most important ones. To remove these barriers, it is necessary that the aforementioned centers and the agencies which support them provide the best infrastructures in technology and financial terms. Also, it is necessary for them to evaluate and review the related strategies and programs.

Keywords: E-learning, E-learning barriers, Information and communication technology, E-learning strategies.

1 - مقدمه

خاص، به امر یاددهی - یادگیری بپردازند. اگرچه که در سنخ‌شناسی آموزش از راه دور، می‌توان به انواع مختلفی از این نوع آموزش اشاره داشت، اما همگی آن‌ها مبتنی بر وسایل صوتی، تصویری و یا رایانه‌ای هستند [4]. شروع آموزش‌های از راه دور در آموزش و پرورش، نخست با هدف افزایش پوشش تحصیلی و سپس، باهدف گشودن راهی برای کیفیت بخشی و تحول‌آفرینی اساسی در محتوا و روش‌های آموزشی آغاز به کار کرده است. هم اکنون این آموزش‌ها با به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات نه تنها مکمل آموزش‌های حضوری هستند، بلکه فرصت خوبی را برای به‌روز کردن محتوا و انعطاف بخشی به روش‌های یادگیری - یاددهی به ارمغان آورده‌است [5]. در ایران، شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال 1375 طی مصوبه‌ای، اساسنامه مؤسسه آموزش از راه دور را با پیشنهاد آموزش و پرورش به تصویب رساند. این مؤسسه در سال تحصیلی 84-1383 برای نخستین بار در کشور با احداث و راه اندازی 200 مرکز آموزش از راه دور در 24 استان به شیوه دولتی و غیر دولتی، فعالیت آموزشی خود را آغاز نمود که در سال تحصیلی 85-1384 به همه استان‌ها تعمیم یافت. در این سال، 400 مرکز در سراسر کشور، به‌ویژه در مناطق محروم برای افزایش پوشش تحصیلی آن مناطق، تاسیس شد و فعالیت‌های آموزشی خود را شروع کرد. استان کردستان در ابتدای اجرای این طرح، فعالیت خود را با 5 مرکز به‌صورت غیردولتی شروع کرد تا اینکه تا سال 1388 به 43 مرکز افزایش یافت. به‌طور کلی، مراکز آموزش از راه دور، براساس مصوبه هفتصدمین جلسه شورای آموزش عالی آموزش و پرورش مورخه 1382/12/20 در دوره‌های راهنمایی تحصیلی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی برای افرادی که به‌دلایل مختلفی، امکان ارائه آموزش‌های روزانه در دوره های تحصیلی راهنمایی و متوسطه به آنان وجود ندارد، تأسیس شد [6]. نکته‌ای که باید بدان توجه کرد آن است که علی‌رغم اینکه وجود برنامه‌های آموزش از راه دور تا حدودی می‌تواند موفقیت این آموزش‌ها را تضمین کند؛ اما تا زمانی که این برنامه‌ها، به درستی پیاده نشوند، حاصلی از آن‌ها به دست نمی‌آید. این وضعیت در حالی است که دلیل اصلی ناکارآمدی بسیاری از برنامه‌ها، بیشتر به اجرای آن و نه به درون‌مایه آن برنامه‌ها بر می‌گردد [8-9].

امروزه روش‌های نوین نظام‌های آموزشی کشورهای دنیا به منزله یک ضرورت، نیاز آموزشی، ایجاد فرصت‌های تحصیل در مناطقی با ویژگی‌های اقلیمی متفاوت، شرایط تحصیلی فراگیران با توجه به جنسیت و فرهنگ آن‌ها، مطرح شده است. آموزش از راه دور به عنوان شیوه آموزشی نوین و به منزله یک ضرورت برای از میان برداشتن موانع اقلیمی و جغرافیایی فضاهای آموزشی، محدودیت‌های سنی و جنسیتی فراگیران به کار می‌رود. با این وصف، روش‌های سنتی تدریس از قدیم الایام به منزله بهترین رویکرد آموزش به فراگیران مورد توجه بوده است. این امر شاید به دلیل نبود شیوه و یا شیوه‌های قابل اعتماد جایگزین در گذشته تداوم داشته است. به‌هرحال پیشرفت خیره کننده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، سبب شد تا محیط و شیوه‌های یادگیری نیز تغییرات متعددی را تجربه نماید، طوری که امروزه یادگیرندگان می‌توانند مواد آموزشی و یادگیری خود را از طریق اینترنت دریافت و در بحث‌های آموزشی آنلاین مشارکت کنند و به صورت آنی نیز از نتایج عملکرد خود بازخورد دریافت دارند [1]. توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات در برنامه‌های آموزش و پرورش، یکی از استراتژی‌های مؤثر و ماندگاری است که تحول کیفی اهداف، برنامه‌ها، روش، شیوه و در نتیجه اثربخشی آموزش و پرورش را در پی داشته است. در این میان، آموزش از راه دور به‌عنوان رویکردی نوآورانه در آموزش و پرورش، امکان یادگیری در همه مکان‌ها و زمان‌ها را برای فراگیران، فراهم کرده است [2].

از این‌رو همگام با افزایش پذیرش اجتماعی استفاده از اینترنت، امکان بهره‌گیری از قابلیت‌های متنوع این فناوری جهت بهبود فرآیندهای تدریس و یادگیری نیز مضاعف می‌گردد که برای گسترش آموزش از راه دور، در دنیای پرتلاطم و تغییرات شتابان امروزی، ضرورتی انکارناپذیر است. این در حالی است که عصر حاضر را عصر اطلاعات می‌نامند؛ به‌طوری‌که در هر پنج سال، نیمی از اطلاعات بشری، به کلی، منسوخ و اطلاعات جدیدتری جایگزین آن‌ها می‌شوند [3]. آموزش از راه دور به آن دسته از فرصت‌های یادگیری گفته می‌شود که مربیان و متریبان را قادر می‌سازد تا بدون نیاز به حضور فیزیکی در یک مکان

آموزشی خود، نسبت به باز تعریف و مهندسی مجدد اهداف، سیاست‌ها، برنامه‌ها، راهبردها و ساز و کارهای اجرایی و آموزشی خود اهتمام نماید. فناوری‌هایی که نظام‌های آموزشی همواره از آن بهره برده‌اند، متعدد و متنوع بوده‌اند که یکی از آن‌ها، آموزش از راه دور است که رشد فزاینده‌ای نیز در نظام‌های آموزشی دنیا پیدا کرده‌است. به طوری که در دنیای امروزه و بر مبنای تحولاتی که در جهان رخ داده‌است، آموزش‌های سنتی که مبتنی بر روش‌های استاد محور و انتقال صرف اطلاعات و همچنین حضور فیزیکی دانش‌آموزان و معلم در کلاس است، توانایی پاسخ‌گویی به شرایط جدید را ندارد. با مروری بر مطالعات انجام شده موانع مختلفی در ادبیات مذکور اشاره شده که لازم است بدان توجه شود. نتایج پژوهش گبادیان و اکینیوسویه نشان داد که مدیریت ضعیف اجرای آموزش الکترونیکی و آنلاین، هزینه‌های بالای این نوع آموزش‌ها، عدم توجه به آموزش معلمان و کارکنان و عدم بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته‌تر از موانعی هستند که اجرای آموزش اثربخش الکترونیکی را با چالش مواجه می‌سازند [15].

یافته‌های جامتسو و همکاران نشان داد که 87% از دانش‌آموزان به قدر کافی به سرویس‌های فناوری اطلاعاتی و ارتباطی دسترسی ندارند؛ نزدیک به نیمی از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که با سایر افراد هیچگونه تعاملی نداشته‌اند و تنها 35% از دانش‌آموزان بیان کرده‌اند که دسترسی سریع و آسانی به رایانه و دیگر وسایل ارتباطی و فناوری داشته‌اند [16]. پینا نیز در پژوهشی در مورد عوامل تأثیرگذار در رواج آموزش از راه دور در ایالات متحده آمریکا به نتایج مشابهی دست یافت و نشان داد که عواملی همچون: دسترسی به فناوری‌ها و به ویژه دسترسی به کتابخانه بر روی خط، به عنوان مهمترین عوامل در گسترش این شیوه آموزش شناخته شدند [17].

بنابراین دسترسی ناکافی و یا عدم دسترسی به سرویس‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند مانع بالقوه‌ای پیش روی آموزش از راه دور باشد. علی‌رغم تأثیری که این مانع می‌تواند بر سد کردن فعالیت‌های آموزش از راه دور داشته باشد، محققان دیگری نیز به موانع و چالش‌های دیگری اشاره کرده‌اند که باید به آن توجه شود. مورفی و دانکین از

نتایج یک مطالعه دیگر نشان داد که کمتر از ده درصد برنامه‌ها و استراتژی‌های تدوین شده، با موفقیت اجرا شده‌اند [10]. بسیاری از صاحب نظران حوزه مدیریت، تخمین زده‌اند که حدود 50 تا 90 درصد برنامه‌ها و استراتژی‌ها، در مرحله اجرا شکست می‌خورند که دلیل شکست این استراتژی‌ها به اجرای استراتژی قابل استنادتر است تا به تدوین آن [11-12].

از سوی دیگر، اجرای برنامه‌ها مستلزم صرف زمان بیشتر است و در عین حال، دشوارتر، پیچیده‌تر و به طور کلی چالش برانگیزتر از تدوین آن است [13-14]. با این اوصاف، استان کردستان با بیش از 300 هزار دانش‌آموز در پایه‌ها و دوره‌های تحصیلی مختلف به دلیل کوهستانی بودن و پراکندگی روستاها از سوئی و همچنین کاهش شدید جمعیت مدرسه‌رو و در نتیجه به حد نصاب نرسیدن تعداد دانش‌آموزان در مناطق روستایی برای تأسیس مدرسه و ارائه خدمات آموزشی به صورت متعارف، با معضل کاهش پوشش تحصیلی جمعیت لازم التعلیم در گروه‌های سنی مختلف مواجه است. تداوم این وضعیت سبب می‌گردد تا هر سال تعداد قابل توجهی از دانش‌آموزان از فرصت برخوردار از نعمت تحصیل محروم شوند. از این رو با وجودی که حدود ده سال از اجرای نظام آموزش از راه دور در این استان می‌گذرد، اجرای آن هنوز با چالش‌هایی دست به گریبان است.

بر این اساس شناسایی و رفع موانع موجود در مسیر اجرای برنامه آموزش از راه دور و پیشنهاد راه‌هایی برای بهبود اثربخشی آن یکی از اولویت‌های پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان کردستان بود که پژوهش حاضر در آن راستا انجام گرفت. به هرحال کارکرد نظام آموزشی به عنوان یک سازمان اجتماعی مهم که رسالت مهمی در تربیت و آماده ساختن شهروندانی فعال، مسؤل و مردم‌دار به عهده دارد به شدت تحت تأثیر تحولات و پیشرفت‌های علمی و فناوری است. از این رو همانند سایر نهادهای و بنگاه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، از مؤسسات و مراکز آموزشی انتظار می‌رود جهت حفظ هم‌سوئی و همراهی خود با کاروان تحولات علمی و بهره‌گیری هرچه بیشتر از قابلیت خیره‌کننده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در انجام رسالت و مأموریت‌های

جمله این محققان هستند که موانع مالی را به عنوان مهمترین مانع آموزش از راه دور دانسته و کمبود بودجه را به عنوان مانعی اساسی در اجرا و برگزاری آموزش‌های از راه دور می‌دانند [18]. از سوی دیگر نتایج تحقیق حسن زاده نشان داد که ناآگاهی و یا نداشتن تجربه کافی بسیاری از استادان و معلمانی که درصدد اجرا و برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور هستند، مهمترین مانع پیش روی این دوره‌هاست. نتایج پژوهش وی نشان داد که بیش از 50% استادان تا به حال به این موضوع فکر نکرده‌اند و 91% از گروه‌ها هیچ برنامه خاصی برای پیاده کردن دوره‌های آموزش از راه دور ندارند [19].

پژوهش اعتضادی و دیگران با عنوان «بررسی مشکلات مراکز آموزش از راه دور از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان» نشان داد که از نظر دانش-آموزان وجود موانع مربوط به فناوری اطلاعات، برنامه‌ریزی درسی و همچنین موانع اداری و مالی، اجرای کارآمد این دوره‌ها را با مشکل مواجه ساخته است. دبیران نیز به وجود موانع مربوط به فناوری اطلاعات و همچنین موانع مربوط به برنامه‌ریزی درسی اشاره داشته و در ادامه، بالابودن تراکم کاری در این مراکز و عدم مطلوبیت سیستم‌های مدیریتی و اداره مراکز آموزش از راه دور به عنوان مشکلات اداری این مراکز، معرفی کرده‌اند [20]. رزبک موانع آموزش از راه دور را به سه دسته تقسیم می‌کند که عبارتند از: الف) موانع موقعیتی که مربوط به موقعیت کلی فرد و یا شرایطی است که فرد در آن به سر می‌برد مانند سن، محدودیت زمانی و یا مسئولیت‌هایی که فرد در زندگی تقبل می‌کند. ب) موانع مؤسسه‌ای یا سازمانی که به وسیله سیاست‌ها، خط مشی‌ها و رویه‌های سازمانی به وجود می‌آیند و ج) موانع شخصی یا فردی که به زمینه‌های قبلی فرد، نگرش‌ها، سبک‌های یادگیری و ... افراد اشاره دارد [21]. گارلاند علاوه بر سه مانعی که در فوق ذکر شد، مانعی دیگر تحت عنوان موانع معرفت‌شناسی را اضافه می‌کند که بیانگر این مطلب است که دوره‌های آموزش از راه دور بسیار تکنیکی، نظری و یا انتزاعی هستند که فراگیران فاقد دانش‌ها، نگرش‌ها و توانایی‌های لازم برای رشد و ارتقا می‌شوند [22]. میولنبرگ و برگ در پژوهش دیگری با عنوان «موانع آموزش از راه دور: یک مطالعه تحلیل عاملی» که با بهره-

گیری از رویکرد کمی انجام دادند، 10 مانع اساسی شناسایی کردند که عبارتند از (1) ساختار مدیریتی: عبارت است از سازمان‌دهی غلط و ناکارآمد فعالیت‌ها و برنامه‌های مربوطه. (2) تغییر سازمانی: که بیانگر مقاومت سازمان در برابر اعمال تغییرات جدید ولو آموزش از راه دور است (3) کمبود حمایت و پشتیبانی فنی و تخصصی: که حاکی از آن است که بسیاری از معلمان و کارکنان فاقد آن دانش‌ها و توانایی‌های فنی و تخصصی هستند تا با بهره‌گیری از دوره‌های آموزش از راه دور بتوانند فرآیند آموزش را به خوبی پیاده کنند. (4) تعامل اجتماعی و کیفیت برنامه: بسیاری از معلمان چون مجبورند در این برنامه‌ها به دور از تعامل نزدیک با فراگیرانشان باشند و از سوی دیگر مجبورند روش‌های سنتی آموزش خود را کنار بگذارند و از رویکرد جدید تبعیت کنند، آن موانع را به‌عنوان مشکلی پیش‌روی آموزش از راه دور می‌دانند. (5) زمان و بودجه: از آنجاکه برپا سازی آموزش از راه دور مستلزم صرف زمان و بودجه‌های زیادی است، یکی دیگر از موانع اجرای این برنامه‌ها، کمبود زمان و بودجه کافی است. (6) تهدید تکنولوژی: بسیاری از معلمان بر این باورند که آموزش از راه دور باعث می‌شود که فراگیران نیاز کمتری به آن‌ها داشته باشند و در نتیجه احساس می‌کنند که موقعیت و جایگاه آن‌ها توسط برنامه‌های آموزش از راه دور به خطر می‌افتد. (7) مشکلات قانونی: استفاده فزاینده از اینترنت، خود به خود، مسائل دیگری را نیز دربر دارد که می‌تواند مشروعیت این برنامه‌ها را به خطر اندازد از جمله حقوق مربوط به کپی‌رایت، حقوق مربوط به مالکیت ذهنی نسبت به چیزی، هکرها و ویروس‌ها و ... (8) ارزش‌یابی از میزان اثربخشی: یکی دیگر از نگرانی‌هایی که مربوط به برنامه‌های آموزش از راه دور است آن است که روش و ابزار دقیق و با اعتباری که بتوان با تکیه بر آن اثربخشی این دوره‌ها را ارزیابی کرد، وجود ندارد. (9) مشکل دست‌یابی: یکی از مشکلات اساسی این دوره‌ها این است که بسیاری از دانش‌آموزان و حتی معلمان دست‌یابی مناسبی به تجهیزات، سخت‌افزارها و نرم‌افزارها و اینترنت و دیگر برنامه‌های جانبی ندارند. (10) خدمات پشتیبانی از دانش‌آموزان: از آنجا که برای برگزاری هر چه بهتر این دوره‌ها وجود خدماتی مانند سیستم‌های کتابخانه، راهنمایی و مدیریت و همچنین

قبله، پژوهش حاضر با در نظر گرفتن تمامی موانع مربوطه و با بهره‌گیری از رویکرد کیفی به منظور مطلع شدن از دیدگاه معلمان و مدیران، در نظر داشت که گامی استوار در جهت حل کم و کاستی‌های مربوط به ادبیات قبله بردارد و به دو سوال اساسی زیر پاسخ دهد: 1- چه موانعی اجرای اثربخش دوره‌های آموزش از راه دور را با مشکل مواجه ساخته است؟ 2- برای از میان برداشتن آن موانع چه تدابیری باید اندیشیده شوند؟

2 - روش تحقیق

با عنایت به ضرورت توصیف و تحلیل دیدگاه معلمان و مدیران از کم و کیف آموزش از راه دور، این مطالعه از نظر روش‌شناسی در زمره مطالعات توصیفی قرار می‌گیرد و از آنجا که بررسی عمیق و ژرف‌کاوانه نظرات و دیدگاه‌های افراد درگیر در این فرآیند بسیار اهمیت داشت، از رویکرد کیفی در اجرای آن بهره‌گرفته شد؛ زیرا رویکرد کیفی، رویکرد مناسبی در جهت کشف داده‌های جدید و غیر منتظره بوده و برای مطالعات توصیفی و اکتشافی است [27-28]. جامعه مورد نظر پژوهش حاضر، شامل تمامی معلمان و مدیران بود که در اجرای فرآیند آموزش از راه دور در استان کردستان فعالیت داشتند. دلیل انتخاب آن‌ها به عنوان جامعه پژوهش، این نکته بود که همگی آن‌ها ارتباط ملموس‌تر و نزدیک‌تری با موانع پیش روی آموزش از راه دور دارد و بنابراین با تکیه بر دانش و دیدگاه‌های آن‌ها می‌توان شناخت واقع بینانه‌تری از موانع مذکور داشت. بدین منظور، برای انتخاب مشارکت‌کنندگان در این مطالعه از روش نمونه‌گیری نظری استفاده شد؛ بر این پایه فرآیند انتخاب مشارکت‌کنندگان، (معلمان و مدیران صاحب نظر¹) تا حصول به اشباع نظری²، ادامه داشت. از این‌رو فرآیند مذکور تا زمانی تداوم پیدا کرد که همچنان نظرات و دیدگاه‌های جدیدی توسط مشارکت‌کنندگان ارائه می‌شد [29]. با این اوصاف، مجموع 21 نفر (شامل 7 نفر مدیر و 14 نفر معلم) از جامعه مورد نظر در سرتاسر استان کردستان مورد مطالعه قرار گرفتند. به منظور جمع‌آوری داده‌ها، از مصاحبه نیمه‌ساختمند استفاده شد. برای احصاء نظرات معلمان و مدیرانی که خارج از مرکز استان به

حمایت‌های مالی ضروری به نظر می‌رسند، بنابراین کمبود و یا نبود چنین سیستم‌های پشتیبانی یکی از موانع اساسی پیش روی این دوره‌ها است [23]. لوین و سان نیز در معرفی موانع پیش‌روی برنامه‌های آموزش از راه دور، این موانع را به دو دسته تقسیم کرده‌اند که عبارتند از:

الف) موانع درون سازمانی که مربوط به تمامی ضعف‌ها، ناکارآمدی‌ها و موانعی است که نشأت گرفته از خود سازمان است مانند کمبود بودجه، مقاومت در برابر تغییر و مسائلی از این قبیل ب) موانع برون سازمانی که بیانگر آن نوع از موانعی هستند که نشأت گرفته از خارج از سازمان هستند مانند مشکلات سیاسی و یا قانونی [24].

حسینی در پژوهشی با عنوان «بررسی اثر بخشی مراکز آموزش از راه دور و برنامه‌های آموزشی و درسی آنها در مقطع متوسطه سال تحصیلی 85-1384 کل کشور» به این نتایج رسید که امکانات و نیروی انسانی به کار گرفته شده خیلی مطلوب نبوده است [25].

مطالعه اوسانگ و همکارانش نیز نشان داد که فراهم بودن زیرساخت‌های ضروری و سطح آمادگی و آشنایی یادگیرندگان با کارکردهای آموزشی موبایل در موفقیت این شیوه یادگیری الکترونیکی نقش مهمی ایفا می‌کند. از نظر آنان پارامترهایی نظیر محیط یادگیری، برداشت و تصور مربیان و سطح انگیزش آنان، چالش‌های مربوط به امنیت شبکه و فضای مجازی، هزینه‌های پهنای باند برای پشتیبانی یادگیری از طریق موبایل به عنوان نوعی از یادگیری الکترونیکی از جمله مسائلی هستند که لازم با جدیت مورد توجه برنامه‌ریزان آموزشی قرار بگیرند [26].

با مرور پیشینه مربوطه، این قضیه نمایان می‌شود که اگرچه که تحقیقات مختلفی به بررسی این قضیه پرداخته‌اند که چه موانعی اجرای اثربخش دوره‌های آموزش از راه دور را با مشکل روبه‌رو ساخته‌اند، اما تحقیقات اندکی به تمامی این موانع توجه داشته‌اند. مخصوصاً در ایران که علی‌رغم اهمیت بسیار زیاد این مطلب، تحقیقات انگشت شماری به شناسایی موانع و راه‌کارهای موجود پرداخته‌اند. از سوی دیگر و به لحاظ روش‌شناسی، پژوهش‌های قبله از شیوه‌های ژرف‌انگر تحقیق کیفی برای مطلع شدن از دیدگاه‌های معلمان و مدیران استفاده محدودی کرده‌اند. بنابراین، با توجه به محدودیت‌های ذکر شده در مطالعات

عدم تجهیز این مراکز به وسایل اطلاعاتی و ارتباطی: پیش‌نیاز و لازمه‌ی بهره‌گیری و استفاده بهینه از مراکز آموزش از راه دور، مجهز بودن این مراکز به وسایل ارتباطی و اطلاعاتی است. به طوری که با نداشتن چنین پیش‌نیازی عملاً آموزش از راه دور با مشکل مواجه می‌شود. در تأیید این مطلب، مشارکت‌کننده شماره 12 خاطر نشان ساخت: «شما به این امر واقفید که تمام رسالت این مراکز به داشتن وسایل ارتباطی مناسب وابسته است. اما متأسفانه ما کمترین امکانات لازم را داریم و با این امکانات واقعاً سخت است که انتظار زیادی به بهره‌وری این دوره‌ها داشت»

عدم دسترسی سریع و آسان به سایت‌ها و شبکه‌های کمک آموزشی: اثربخشی دوره‌های آموزش از راه دور، نه تنها به وجود تجهیزات مناسب و کارآمد بستگی دارد بلکه دسترسی آسان و سریع به سایت‌های مختلف آموزشی و کمک آموزشی و همچنین سایر شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی، یکی دیگر از پیش‌نیازهای ضروری این دوره‌ها است. عدم دسترسی سریع و آسان به وسایل ارتباطی و اطلاعاتی، یکی از مؤلفه‌هایی است که در دیدگاه معلمان و مدیران به چشم می‌خورد. دیدگاه شرکت‌کننده شماره 3 در این باره قابل تأمل است: «به نظر من آنچه این آموزش‌ها را از سایر آموزش‌ها جدا می‌کند، همین سرعت و قابلیت دسترسی است. یعنی تا این نباشد آموزش از راه دور معنی ندارد..... در این مراکز نیاز مبرمی به سیال‌تر کردن ارتباطات و دسترسی همه‌جانبه دیده می‌شود که نمی‌توان آن را نادیده گرفت».

عدم توانمندی معلمان در استفاده از این وسایل: یکی از مهره‌های کلیدی آموزش‌های از راه دور، معلمان هستند که با تکیه بر دانش تخصصی و مهارت فنی خود درصدد کارآمدتر کردن این دوره‌ها هستند. حال، اگر دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌های معلمان متناسب با شرایط و مقتضیات مورد نیاز دوره‌های آموزش از راه دور نباشد، زمینه ناکارآمد بودن این دوره‌ها فراهم می‌شود. مشارکت‌کننده شماره 15 در توجیه دیدگاه خود در این باره خاطر نشان ساخته است که: «با نهایت احترام به تمامی معلمان و کسانی که در مراکز آموزش از راه دور مشغول به کار هستند، این یک واقعیت انکارناپذیر است که روش تدریس معلمان، دانش‌ها و صلاحیت‌های آنان کفاف این دوره‌ها را

فعالیت اشتغال داشته و یا به آنها امکان ملاقات حضوری وجود نداشت، سؤالات پژوهشی در قالب یک پرسش‌نامه توصیفی باز پاسخ تدوین و برای افراد مورد نظر ارسال گردید. به هر حال سؤالات پژوهشی شامل موارد زیر بود که برای سنجش روایی محتوایی و صوری آن از استادان گروه علوم تربیتی بهره‌گرفته شد:

- سوال 1- از بعد فناوری اطلاعات و ارتباطات چه موانعی اجرای اثربخش آموزش از راه دور را با چالش مواجهه کرد؟
- سوال 2- از نظر برنامه ریزی درسی مراکز آموزش از راه دور با چه چالش‌هایی دست به‌گریبان هستند؟
- سوال 3- از بعد اداری چه موانعی اجرای اثربخش آموزش از راه دور را با چالش مواجه ساخته است؟
- سوال 4- از بعد مالی چه موانعی اجرای اثربخش برنامه‌های آموزش از راه دور را تهدید می‌کند؟
- سوال 5- چگونه می‌توان کارایی و اجرای اثربخش آموزش از راه دور را بهبود بخشید؟
- برای تحلیل داده‌ها نیز بعد از پیاده کردن متن مصاحبه‌ها و استخراج دیدگاه پاسخگویان از پرسش‌نامه‌های برگشت داده شده، از روش تحلیل محتوا، برای تحلیل مقولات و مفاهیم کلی و مصادیق آن‌ها استفاده شد. در همین ارتباط دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان، مقوله‌بندی و کدگذاری گردید. یافته‌های تحقیق مؤید وجود چهار دسته کلی از موانع فناوری اطلاعات و ارتباطات، نظام برنامه‌ریزی آموزشی، موانع اداری و موانع مالی است که اجرای کارآمد دوره‌های آموزش از راه دور را با مشکل مواجه می‌کند که هر کدام از این موانع در ذیل مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

2-1- موانع فناوری اطلاعات و ارتباطات

همانگونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، مبنای اساسی دوره‌های آموزش از راه دور مبتنی بر وسایل سمعی-بصری است که دانش‌آموز و معلم با بهره‌گیری از آن‌ها می‌توانند فرآیند یاددهی-یادگیری را جاری سازند. یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه حاکی از آن است که مدیران و معلمان به وفور به مشکلات ناشی از مناسب نبودن زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی اشاره نموده‌اند. در تحلیل عوامل مربوط به موانع فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌توان به چهار مانع فرعی‌تر اشاره کرد.

موانع اجرای آموزش از راه ...

آن مطالب را آموزش دهند بسیار کم و محدود است. این وضعیت در حالی است که کمبود تجهیزات و همچنین عدم دسترسی آسان و سریع به وسایل فناوری و ارتباطی (که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد) به این مانع دامن می‌زنند. شرکت‌کننده شماره 1 اظهار داشته است که: «...شاید کسانی که در راس کار و مسئول برنامه‌ریزی آموزشی این مراکز هستند شناخت درستی از این مسأله ندارند که نمی‌توان برنامه‌های آموزشی این مراکز را با برنامه‌های آموزشی مدارس و سایر مراکزی که به همان شکل سنتی اداره می‌شوند، قابل مقایسه دانست و همان برنامه‌ها را در اینجا پیدا کرد، چگونه می‌توان این مطالب زیاد را در طول (یک) ترم تحصیلی آموزش داد در حالی که هنوز بسیاری از دانش‌آموزان و حتی معلمان ما به درستی نمی‌توانند از وسایل ارتباطی به نحو احسن استفاده کنند. خود این، باعث وجود یک تأخیر زمانی می‌شود که ممکن است مدارس سنتی از این تأخیر مستثنی باشند»

توجه نکردن به ویژگی‌های سنی و علایق فراگیران: یافته‌های حاصل از تحلیل محتوا بیانگر این مطلب است که از نظر شرکت‌کنندگان در تحقیق، برنامه‌های آموزش از راه دور توجه بسیار کمی به توانایی‌ها، علایق و ویژگی‌های سنی دانش‌آموزان دارد. این در حالی است که امروزه با توجه به پیشرفت‌هایی که در علم روان‌شناسی به دست آمده‌است، اصل توجه به تفاوت‌های فردی و در نظر گرفتن توانایی‌ها و قابلیت‌های متفاوت کودکان و دانش‌آموزان امری اجتناب‌ناپذیر است. شرکت‌کننده شماره 20 به روشنی به این نکته اشاره کرده‌است: «پیدا کردن شناخت نسبت به کسانی که مخاطب نظام آموزشی هستند بسیار مهم است. چرا که شما باید بر اساس توانایی‌های بالقوه آن‌ها، مشخص کنید که چگونه برنامه‌ریزی کنید و چگونه (توانایی بالقوه) آن‌ها را بالفعل بسازید. اما چون ماهیت این دوره‌ها به گونه‌ای است که لزوماً دانش‌آموزان ما در یک‌جای معین جمع نمی‌شوند، شناخت آن‌ها و پی بردن به توانایی‌های بالقوه آن‌ها کاری بسیار دشوار و سخت است.»

برگزار نکردن جلسات توجیهی به منظور ارتقای آگاهی و مهارت دانش‌آموزان و معلمان: همانگونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، ناآگاهی دانش‌آموزان و معلمان از چگونگی استفاده از وسایل ارتباطی و اطلاعاتی یکی از موانع اساسی

نمی‌دهد و لازم است این دانش‌ها و توانایی‌ها به روزتر و اثربخش‌تر شوند.»

عدم توانمندی دانش‌آموزان در استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات: به همان اندازه که معلمان در اثربخشی یا عدم اثربخشی دوره‌های آموزش از راه دور نقش دارند به همان اندازه دانش‌آموزان نیز می‌توانند نقش داشته باشند. به طوری که توانمندی آن‌ها در استفاده مناسب و مطلوب از وسایل ارتباطی می‌تواند تا حد بسیار زیادی اثربخشی این دوره‌ها را نیز تضمین کند. شرکت‌کننده شماره 4 بر ناتوانی دانش‌آموزان در استفاده از این وسایل مهر تأیید می‌نهد: «دانش‌آموزان زیادی داریم که حتی در خانه سیستم (رایانه) ندارند که این خود باعث می‌شود که با بسیاری از برنامه‌ها حتی ساده‌ترین آن‌ها بیگانه و نا آشنا باشند... درکل توانایی استفاده دانش‌آموزان از امکانات اندک اینجا محدود و حتی می‌توان گفت بسیار کم است و علیرغم تمام تلاش‌هایی که انجام شده تا دانش‌آموزان توانایی‌های پایه را کسب کنند اما همچنان فاصله وجود دارد.»

2-2- موانع برنامه‌ریزی درسی

یکی از فاکتورهای مهم در افزایش اثربخشی و کارایی مراکز آموزش از راه دور، به کیفیت مکانیزم برنامه‌ریزی آموزشی و بهره‌گیری آن مراکز از یک رویکرد مناسب برنامه‌ریزی درسی برمی‌گردد. در واقع ارائه محتوای به هنگام و روزآمد و متناسب با نیاز و سطح دانش و مهارت فراگیران و رعایت اصول و استانداردهای موضوعه در عرضه آن می‌تواند به سهم خود به اجرای موفقیت آمیز یک برنامه مدد رساند. داده‌های حاصل از یافته‌های پرسش‌نامه حاکی از آن است که برنامه‌ریزی آموزشی مراکز آموزش از راه دور متناسب نیست و در نتیجه به عنوان یکی از موانع اساسی این مراکز، شناسایی شده‌است. موانع برنامه‌ریزی درسی نیز خود به چهار مانع فرعی‌تر قابل تقسیم هستند.

عدم تناسب حجم مطالب اختصاص یافته با زمان مورد نیاز: شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر به وفور اظهار داشته‌اند که بین مطالب اختصاص یافته به محتوای برنامه‌درسی و زمان مورد نیاز برای آموزش آن، تناسبی وجود ندارد. به طوری که حجم مطالبی که معلمان باید آموزش دهند بسیار گسترده و وسیع بوده و زمانی که آن‌ها در اختیار دارند تا

داشته باشند. یکی از این نیروها که فاکتور مهمی در این دوره‌ها نیز است، ساختار و نظام اداری مراکز مذکور است. بر مبنای یافته‌های به دست آمده از پرسش‌نامه می‌توان به دو مانع اساسی اشاره داشت که ذیلاً ارائه می‌شود.

بالا بودن تراکم کاری در این مراکز: یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه بیانگر این مطلب است که حجم کارها و فعالیت‌هایی که در این مراکز به‌منظور بهبود فرآیند یاددهی - یادگیری انجام می‌شود زیاد بوده و چنین مانعی خود باعث خستگی و در نتیجه افزایش اشتباهات متولیان برنامه‌های آموزشی این دوره‌ها می‌شود. در تأیید این مطلب شرکت‌کننده شماره 9 خاطر نشان می‌سازد که: «در ابتدای شکل‌گیری این مراکز بسیاری از افراد گمان می‌کردند که نیروهایی که در اینجا کار می‌کنند (اعم از مدیران و معلمان و سایر افرادی که در این مراکز مشغول به کار هستند) بیشتر از احتیاج و نیاز این مؤسسات هستند. استدلال قابل قبولی هم داشتند. اینکه در این مراکز دانش‌آموزان لازم نیست حضور فیزیکی داشته باشند و با نبودن دانش‌آموزان بسیاری از مسائل کمتر می‌شود. اما هم اکنون این نظر چه در سایر همکاران مان در آموزش و پرورش و چه افرادی که با آموزش‌های از راه دور آشنا شده‌اند، منسوخ شده‌است.

در حال حاضر حجم فعالیت‌هایمان بسیار زیاد است و مشکلات بیشتری را نیز برای ما مانند افزایش شمار و تعداد اشتباهاتمان ایجاد می‌کند.»

عدم تناسب بخش‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها با نیازهای این مراکز: از آنجا که ماهیت و کیفیت فرآیند یاددهی - یادگیری در این مراکز در مقایسه با مدارس سنتی بسیار متفاوت است، در نتیجه برنامه‌ها و بخش‌نامه‌هایی که به این مراکز نیز اختصاص می‌یابد باید با سایر مؤسسات متفاوت باشد اما آنچه در دیدگاه شرکت‌کنندگان به آن اشاره شده است حاکی از آن است که برنامه‌ها، بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ثابتی برای تمامی مؤسسات و مدارس طراحی شده و از این‌رو به نیازهای خاص مراکز آموزش از راه دور توجهی ندارند. شرکت‌کننده شماره 2 ضمن اشاره به سیستم برنامه‌ریزی متمرکز به این نکته نیز اشاره داشته‌است: «برنامه‌ریزی متمرکز این‌گونه عمل می‌کند...؛ بخش‌نامه‌ها برای همه پرسنل یکسان هستند. آزادی عمل چندانی داده نشده تا بتوان جرح و تعدیل‌هایی در آن‌ها

پیش‌روی مراکز آموزش از راه دور بود. اما نکته‌ای که در تحلیل یافته‌های پرسش‌نامه به آن اشاره شده‌است، آن است که برنامه‌های آموزشی نیز تا حدودی به بروز و وجود این مانع دامن زده است و تاکنون نتوانسته‌اند برنامه‌های مناسبی به منظور بازآموزی معلمان و یا برگزاری جلسات توجیهی مناسب برای دانش‌آموزان تعیین کنند. شرکت‌کننده شماره 3 در پاسخ به این سوال که برنامه‌های آموزشی تعیین شده تا چه اندازه توانسته است که آگاهی‌ها و مهارت‌های معلمان و دانش‌آموزان را برای استفاده هرچه بهتر از امکانات بالا ببرد اظهار داشت که: «ما درباره دو مسأله متفاوت صحبت می‌کنیم: شناخت و آگاهی آنان که می‌توان گفت که در حد متوسطی است و نه زیاد خوبند و نه زیاد بد. اما جنبه دیگر، مهارت آن‌ها است که به جرات اظهار می‌کنم که نه تنها مهارت‌ها بسیار پایین است دوره‌های آموزشی نیز نتوانسته‌است این مشکل را برطرف کند.»

عدم امکان بازنگری و تجدید نظر در برنامه‌های آموزشی: یکی از اصول اساسی برنامه‌ریزی آموزشی، اصل استمرار در تحقیق، ارزیابی و بازنگری است. به‌طوریکه در دنیای در حال تغییرات شتابان امروزی که محیط‌های آموزش را نیز در بر گرفته است، نمی‌توان یک نسخه ثابت و بدون تغییر را برای آینده نظام آموزشی پیچید و در آن هیچ‌گونه تغییر و بازنگری اعمال نمود. شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر، به وفور بازنگری نکردن و عدم تجدیدنظر در برنامه‌های آموزشی را به عنوان مانعی عمده و اصلی معرفی کرده‌اند. دیدگاه شرکت‌کننده شماره 12 در تأیید این مطلب، قابل تأمل است: «منکر این نیستیم که ارزش‌یابی کردن و نظارت‌کردن بر این مراکز به مراتب سخت‌تر و پیچیده‌تر از دیگر مراکز آموزشی است؛ و دلایلی هم سبب این دشواری شده‌است اما به هر حال، نمی‌توان آن‌ها (مراکز و برنامه‌های آموزش از راه دور) را به حال خود رها کرد و به این بهانه‌ها، نخواهیم که در راهبردهایمان تجدیدنظر کنیم... با این توصیفات و در پاسخ به این پرسش می‌خواستم این را بگویم که برنامه‌های این دوره‌ها سال‌های متمادی است که تغییر نکرده و (از این‌رو) بازنگری در آن لازم است»

2-3 - موانع اداری و ساختاری

به‌منظور برگزاری هرچه بهتر این دوره‌های آموزش از راه دور، نیروهای مختلفی باید دوشا دوش یکدیگر همکاری

موانع اجرای آموزش از راه ...

الف) فراهم نمودن زیرساخت‌های فناوری و پشتیبانی‌های مالی
همانگونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، ناکافی بودن وسایل ارتباطی و فناوری و از سوی دیگر حمایت‌های ناکافی دولت از عوامل مشکل ساز مراکز آموزش از راه دور بودند. حال به زعم بعضی از شرکت‌کنندگان اگر چنین حمایت‌هایی ارائه شود تا حد زیادی موانع پیش روی این مؤسسات برداشته می‌شوند. برای مثال شرکت‌کننده شماره 6 اظهار داشت: «بودجه مناسب می‌تواند خیلی از مشکلات آموزشی و پرورشی را برطرف سازد و به نظر من تخصیص این بودجه به مراکز آموزش از راه دور یکی از ضروریات است». از سوی دیگر، شرکت‌کننده شماره 8 نیز خاطر نشان ساخت «علی‌رغم موانعی که عرض کردم با مجهز کردن هرچه بیشتر این مراکز به فاوا (فناوری ارتباطات و اطلاعات)، می‌توان به بهتر شدن امور امیدوارتر بود».

ب) ارزش‌یابی و بازنگری در برنامه‌ها و ترتیبات

در تحلیل موانع مربوط به آموزش از راه دور به حاکم نبودن ارزش‌یابی و بازنگری‌های مناسب اشاره شد. حال، داده‌های حاصل از تحلیل محتوا نشان می‌دهد که از نظر شرکت‌کنندگان در پژوهش مذکور، نه تنها توجه کردن به ارزش‌یابی و بازنگری برنامه‌ها می‌تواند این مانع را از میان بردارد بلکه خود نیز می‌تواند بسیاری دیگر از موانعی که به آن اشاره شد را برطرف سازد. شرکت‌کننده شماره 11 نیز چنین عقیده‌ای را دارد. «ارزش‌یابی کردن کار ساده‌ای نیست. مسأله است اما مشکل نیست. منظورم این است که اگر به موقع انجام شود می‌تواند کارساز باشد و در غیر این صورت باعث بروز مشکل می‌شود... اما شما برای تغییر این وضعیت (برطرف کردن موانع پیش‌روی برنامه‌های آموزش از راه دور) به نظر من نیاز به بررسی‌های دقیق و بازنگری و تجدیدنظر در برنامه‌ها داریم».

3- نتایج و بحث

شواهد موجود نظری و تجربی از عملکرد و رفتار سازمانی سازمان‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، اجتماعی و آموزشی نشان می‌دهد که به دلیل مجموعه موانع ساختاری، زمینه‌ای و نگرشی مختلف، انتظار اینکه اجرای طرح‌ها و استراتژی‌های موردنظر در وهله اول به طور تام و تمام و با موفقیت اجرا گردد، بسیار موجه نمی‌رسد. این امر زمانی جدی‌تر می‌شود

اعمال کرد و این آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها با نیازهای خاص و متفاوت این مؤسسه‌ها هماهنگ نیست.»

2-4- موانع مالی

اجرا و برپاسازی دوره‌های آموزش از راه دور به منابع خاصی از جمله منابع مالی نیازمند است. به طوری که وجود تجهیزات و امکانات ارتباطی و فناوری و نگهداری و استفاده از این امکانات، بودجه هنگفتی را به خود اختصاص می‌دهد. ضعف مالی و کمبود منابع مالی، می‌تواند به‌عنوان یکی از موانع بالقوه نظام آموزش، خود را مطرح سازد. یافته‌های به دست آمده از تحلیل محتوا به دو مانع فرعی‌تر در این راستا اشاره دارد که به شرح زیرند.

عدم توان مالی فراگیران در پرداخت شهریه: شرکت‌کنندگان در پژوهش اظهار داشته‌اند که ناتوان بودن دانش‌آموزان در پرداخت شهریه یکی از مشکلات همیشگی مراکز مذکور است. در تأیید این مطلب شرکت‌کننده شماره 8 بیان کرده‌است که: «در مدارس همیشه کمبود بودجه وجود دارد و این جزء بدیهیات است و البته یکی از مشکلات همیشگی ما در این مراکز است... بسیاری از دانش‌آموزان حتی توان پرداخت شهریه را ندارند. بسیاری از آن‌ها واقعا به دلیل شرایط اقتصادی بغرنج خود قادر به ادامه تحصیل در سایر مدارس نبوده‌اند. و متأسفانه بودجه و امکانات سازمان آموزش و پرورش نیز در حدی نیست که از نظر مالی آن‌ها را پشتیبانی کند. تمامی این دلایل باعث شده‌است که مخاطبان مراکز آموزش از راه دور روز به روز کمتر شوند».

حمایت نکردن دولت در تهیه و نگهداری فناوری‌های مختلف

در این مراکز: از آنجا که بودجه این مراکز توسط دولت تأمین می‌شود، حمایت کم و یا ناکافی دولت از این مراکز از دیگر مشکلات دامن‌گیر این مؤسسات است. شرکت‌کننده شماره 8 نیز در ادامه دیدگاه خود به عدم حمایت دولت از این مراکز اشاره کرده است. «چون هنوز پشتیبانی فرهنگی چندانی از این نوع از آموزش‌ها وجود ندارد، حمایت‌های دولتی نیز کم‌رنگ است. چون به اعتقاد من لازم است که پدیده‌ای، فرهنگ خاص خود را پیدا کند تا پشتیبانی‌های مالی، مادی و... شامل حال آن شود». در رابطه با راه‌کار مقابله با این موانع، شرکت‌کنندگان در پژوهش به‌طور کلی دو راه کار اساسی ارائه داده‌اند که ذیلاً بررسی می‌شود.

این پژوهش نشان داد که نیل به اهداف دوره‌های آموزش از راه دور مستلزم باز تعریف و سازماندهی مجدد بسترهای اساسی نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و تدارک زمینه‌ها و ساختارهای مناسب و فراهم کردن امکان بهره‌گیری از روش‌های آموزشی نوآورانه، بدیع و متنوع در اجرای آن است [31-35].

4 - نتیجه‌گیری

هرچند مراکز آموزشی با بهره‌گیری یادگیری الکترونیکی می‌توانند شعاع و قلمرو جغرافیایی ارائه آموزشی خود گسترش دهند و طیف متنوع‌تری از فراگیران را تحت پوشش قرار دهند اما برای کسب موفقیت در این عرصه آن‌ها می‌بایست مجدداً خود را با شرایط نوین تطبیق دهند و برای به‌کارگیری آموزش الکترونیکی در فرآیندهای آموزشی نسبت به سازماندهی مجدد خود اهتمام نمایند. بدیهی است که برای افزایش اثربخشی قابلیت‌های آموزش الکترونیکی در مراکز آموزشی، اهتمام به استفاده از شیوه‌های خلاقه و نوآورانه و کارآفرینانه ضروری است. باتوجه به اینکه از اجرای آموزش‌های از راه دور در آموزش و پرورش کمتر از یک دهه می‌گذرد، وجود کاستی‌ها در این مراکز امری بدیهی به نظر می‌رسد. آموزش از راه دور، بدون تردید در رسیدن به اهداف مصوب شورای عالی مؤسسه آموزش از راه دور از جمله ادامه به تحصیل بازماندگان از تحصیل، توسعه انعطاف در روش‌های آموزشی، تأثیرگذاری فناوری بر نحوه ارائه آموزش‌ها، میزان خود اتکالی و خودآموزی دانش‌آموزان و غیره موفق بوده‌است. توانایی حل مشکلاتی با چنین ابعاد گسترده در آموزش از راه دور، تنها با رویکردی نوآورانه و آینده‌نگر فراهم می‌گردد و با پایبندی به روش‌های نوین و گسترش فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، بازنگری برنامه‌ها و دوره‌ها و تدوین برنامه‌های مناسب عملی می‌شود. در پایان ذکر این نکته ضروری است که با عنایت به مقتضیات فرآیند آموزش و یادگیری به عنوان یک پدیده چندوجهی، بهره‌گیری توأمان رویکردهای مختلف آموزش از راه دور و روش‌های متعارف تدریس و یادگیری می‌تواند اثربخشی نتایج یادگیری و در نهایت عملکرد تحصیلی بهتری برای

که زمینه تغییر به طور مستقیم به فناوری‌هایی مربوط گردد که دامنه و سرعت تغییرپذیری آنها بسیار شتابان است [30]. به هرحال نتایج پژوهش حاضر نشان داد که برگزاری و اجرای دوره‌های آموزش از راه دور با موانع و محدودیت‌های متعددی روبه‌رو است که ذیلاً به اختصار تشریح می‌گردند: 1- موانع فناوری اطلاعات و ارتباطات که ناشی از مجهز نبودن مراکز آموزش از راه دور به وسایل ارتباطی و اطلاعاتی، عدم دسترسی آسان و سریع به شبکه‌های ارتباطی و کمک آموزشی، عدم توانمندی معلمان در استفاده و بهره‌گیری از وسایل مذکور و همچنین عدم توانایی دانش‌آموزان در استفاده مطلوب و مناسب از وسایل ارتباطی و اطلاعاتی است. نتایج به دست آمده با یافته‌های جامتسو و همکاران، پینا، حسن زاده، اعتضادی و دیگران و میلنبرگ و برگ همخوانی دارد.

2- موانع برنامه‌ریزی آموزشی که در عدم تناسب حجم مطالب اختصاص یافته با زمان مورد نیاز، توجه نکردن به علایق و ویژگی سنی فراگیران، عدم برگزاری جلسات توجیهی برای معلمان و دانش‌آموزان و عدم بازنگری و تجدیدنظر در برنامه‌های آموزشی نمود پیدا می‌کند. این بخش از نتایج نیز با یافته‌های به دست آمده از پژوهش گارلاند و میلنبرگ و برگ انطباق دارد.

3- موانع اداری و ساختاری که بیانگر بالا بودن تراکم کاری در مراکز مربوطه و همچنین عدم تناسب بخش‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها با نیازهای خاص مراکز از راه دور است. نتایج حاصله با نتایج پژوهش رزایک، میلنبرگ و برگ، گارلاند، لوین و سان و اعتضادی و دیگران همخوانی دارد.

4- موانع مالی که نشأت گرفته از ناتوانی دانش‌آموزان در پرداخت شهریه و همچنین حمایت نکردن دولت در تهیه و نگهداری فناوری‌های مختلف است. نتایج تحقیقات مورفی و دانکین، میلنبرگ و برگ و لوین و سان که کمبود بودجه و موانع مالی را به عنوان موانع اصلی دوره‌های آموزش از راه دور دانسته بودند، با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد.

از سوی دیگر، برای از میان برداشتن موانع موجود بر سر راه دوره‌های آموزش از راه دور، تدابیری از جمله فراهم نمودن زیرساخت‌های فناوری و پشتیبانی‌های مالی و همچنین ارزش‌یابی و تجدیدنظر در برنامه‌های نام برده ارائه شد.

- [11] Candido J. and Santos P., *Strategy Implementation: What Is the Failure rate? (the electronic version)*, 2008.
- [12] Ghafareian V. and Keiani G., *How Strategy should be Implemented?*, Journal of Tadbir, Vol.156, 2005, pp.16-23.
- [13] Alhosseini S.H., *An Introduction to Distance Education*, Publication of Distance Education Institute, 2005.
- [14] Rezabek R., *Barriers to distance education enrolment*, 2006.
- [15] Gbadeyan R.A. and Akinyosoye-gbonda O.O., *Barriers to Effective Implementing MBA E-Learning Programme: A Survey*, African Journal of Basic & Applied Sciences, Vol.2, No.5-6, 2010, pp.144-152.
- [16] Eajzadi M. Arefi M. and Aghakasiri Z., *The Problems of Centers of Distance Education based on the Esfahan Teachers and Students' Views*, Journal of Knowledge and Research in Education, Vol.23, 2010, pp.149-177.
- [17] Pina A.A., *Factors Influencing the institutionalization of Distance Education in Higher Education*, The Quarterly Review of Distance Education, Vol.9, No.4, 2008, pp.427-438.
- [18] Huhns M.N. and Singh M.P., *Readings in Agents*, San Francisco, Morgan Kaufmann, 1998.
- [19] Hasanzadeh M., *The Feasibility of Distance Education via the Internet of Librarianship and Information in Iran*, MA Dissertation, Tehran Tarbiat Moddares University, 2002.
- [20] Eajzadi M., Arefi M. and Aghakasiri Z., *The Problems of Centers of Distance Education based on the Esfahan Teachers and Students' Views*, Journal of Knowledge and Research in Education, Vol.23, 2010, pp.149-177.
- [21] Rezabek, R., *Barriers to distance education enrolment*. Presented at Tele Learning conference. October. Austin, TX. 2006.
- [22] Garland M., *Student perceptions of the situational, institutional, dispositional and epistemological barriers to persistence*, Distance Education, Vol.14, No.2, 1993, pp. 81-98.
- [23] Muilenburg L.Y. and Berge Z.L., *Barriers to distance education: A factor-analytic study*, The American Journal of Distance Education, Vol.15, No.2, 2001, pp.7-22.
- [24] Levine A, and Sun J.C., *Barriers to distance education (sixth edition)*, American council on education for policy analysis, 2002.
- [25] Hosseini A., *The Effectiveness of Distance Education Centers*, Tehran, Institute of Distance Education, 2006.

یادگیرندگان رقم بزند. به هر حال توفیق در اجرای آموزش از راه دور و افزایش کارایی و اثربخشی آن مستلزم فراهم کردن بستر و شرایط لازم سخت‌افزاری و نرم‌افزاری از سوی و سازوکارهای اداری و اجرایی حمایت‌گرا و سازنده از سوی دیگر است.

پی‌نوشت

- ¹Key informant
²Theoretical saturation

مراجع

- [1] Gbadeyan R.A., and Akinyosoye-gbonda, O. O., *Barriers to Effective Implementing MBA E-Learning Programme: A Survey*. African Journal of Basic & Applied Sciences, Vol.2, No.5-6, 2010, pp.144-152.
- [2] Eajzadi M. Arefi M. and Aghakasiri Z., *The Problems of Centers of Distance Education based on the Esfahan Teachers and Students' Views*, Journal of Knowledge and Research in Education, Vol.23, 2010, pp.149-177.
- [3] Jalilvan M.A., *The Importance and Role of Training in Workforce Empowerment and Development*, Journal of Mahnameh, Vol.72, 2009, pp.68-70.
- [4] English F.W., *Encyclopedia of educational leadership & administration*, Vol.1, 2006.
- [5] Alhosseini S.H., *An Introduction to Distance Education*, Tehran: Publication of Distance Education Institute, 2005.
- [6] Eajzadi M., arefi M. and Aghakasiri Z., *The Problems of Centers of Distance Education based on the Esfahan Teachers and Students' Views*, Journal of Knowledge and Research in Education, Vol.23, 2010, pp.149-177.
- [7] Kaplan R. and Norton D., *The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment*, Tehran, Samt Publication, 2007.
- [8] Al-Ghamdi S.M., *The Obstacles to Successful Implementation of Strategic Decisions (electronic version)*, Journal of Proquest, Vol.6, 1998, pp.10-1.
- [9] Rezabek R., *Barriers to distance education enrolment*, Presented at Tele Learning conference, The University of North Carolina at Chapel, 2006.
- [10] Kaplan R. and Norton D., *The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment*, 2007.

- [32] Osang F.B., *Prospects and Challenges of Mobile Learning Implementation in Nigeria: Case Study National Open University of Nigeria (NOUN)*, **2013**.
- [33] Adrianus C., and Herrero A., *Challenges for Open and Distance Learning in the Post-2010 Decade: Scenarios for Institutional Innovation. International Conference ICL ICL - Interactive Computer Aided Learning*, **2009**.
- [34] Muilenburg L.Y. and Berge Z.L., *Student Barriers to Online Learning: A factor analytic study*, Distance Education, Vol.26, No.1, **2005**, pp.29-48
- [35] Siaciwena R. and Lubinda F., *The Role of Open and Distance Learning in the Implementation of the Right to Education in Zambia*, International Review of Research in Open and Distance Learning, Vol.9, No.1, **2008**, pp.1-12.
- [26] Osang F.B., *Prospects and Challenges of Mobile Learning Implementation in Nigeria: Case Study National Open University of Nigeria (NOUN)*, **2013**, pp.20 -23.
- [27] Marshall C. and Rossman G.B., *Designing Qualitative Research*, Newbury Park, **2011**.
- [28] Creswell J.W., *Research Design: Qualitative, Quantitative & Mixed Method Approaches (Second edition)*, Sage publications, **2004**.
- [29] Flick U., *An Introduction to qualitative Research*, London, Sage, **2009**.
- [30] Azizi N. and Mohammadi S., *The Obstacles of Strategic Management Implementation in Education: A Reflection on Managers and Experts' Views*, Journal of Education, Vol.18, No.3-4, **2011**, pp.51-74.
- [31] Mapuva J., *Confronting challenges to e-learning in Higher Education Institutions. International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, Vol.5, No.3, **2009**, pp.101-114.